

Περίκλειστη ή «ανοιχτή» κοινωνία;

Του Νικου Κ. Αλιβιζατου*

«Ανοιχτή» κοινωνία είναι εκείνη στην οποία οι άνθρωποι έχουν μάθει να στέκονται κριτικά απέναντι στα στερεότυπα και να στηρίζουν τις αποφάσεις τους στην ευφυΐα τους.

Karl Popper

Προ ετών, όταν ο Μαρκ Μαζάουερ εξέδωσε το βιβλίο του «Στην Ελλάδα του Χίτλερ» (εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 1994), τον ρώτησα τι τον έσπρωξε να ασχοληθεί με τη νεότερη Ελλάδα. Με τη χώρα μας δεν είχε συγγενικούς δεσμούς και τα ενδιαφέροντά του, όπως έκτοτε φάνηκε, δεν περιορίζονταν στα Βαλκάνια, αλλά εκτεινόταν σε ολόκληρη την Ευρώπη. Θυμάμαι ακόμη την απάντησή του: «Η Ελλάδα με ενδιαφέρει, γιατί συμπυκνώνει γεωγραφικά και χρονικά την ευρωπαϊκή ιστορία».

Αυτό που ο συγγραφέας της «Σκοτεινής ηπείρου» και της «Αυτοκρατορίας του Χίτλερ» ήθελε προφανώς να πει είναι ότι, πολύ συχνά, όσα συμβαίνουν στη χώρα μας «αναγγέλλουν» εξελίξεις που σημειώνονται λίγο αργότερα στην Ευρώπη. Είτε πρόκειται για το 1821, που ήταν η απαρχή του τέλους Ευρώπης της Παλινόρθωσης, είτε για τους Βαλκανικούς Πολέμους, που τερμάτισαν ουσιαστικά την οθωμανική παρουσία στα Βαλκάνια, είτε για τη Μικρασιατική Καταστροφή, πρόδρομο των εθνοκαθάρσεων, είτε τέλος για τον Εμφύλιο, προάγγελο του Ψυχρού Πολέμου, η Ελλάδα βρέθηκε στο επίκεντρο ιστορικών τάσεων που την ξεπερνούσαν.

Το γιατί αυτό συνέβη τόσες φορές στη νεότερη ιστορία μας (για καλό αλλά και για κακό της Ευρώπης!) είναι ασφαλώς ένα συναρπαστικό ερώτημα, που περιμένει την απάντησή του από τους κάθε λογής ειδικούς. Αυτό που ενδιαφέρει σήμερα είναι μήπως το φαινόμενο επαναλαμβάνεται για μια ακόμη φορά μπροστά στα μάτια μας, και δεν το έχουμε καταλάβει. Μήπως, δηλαδή, η σημερινή ελληνική κρίση και τα μέτρα που πάρθηκαν για την αντιμετώπισή της προαναγγέλλουν αυτά που πρόκειται να συμβούν σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες με παρόμοια προβλήματα. Ακόμη προκλητικότερο θα ήταν το ερώτημα μήπως η Ελλάδα του Μνημονίου λειτουργήσει ως καταλύτης γι' αυτό που εδώ και χρόνια οι ευρωπαίοι επιδιώκουν ανεπιτυχώς, δηλαδή την ενιαία οικονομική διακυβέρνηση των χωρών της Ευρωζώνης.

Αυτό τουλάχιστον διαφαίνεται από τις θετικές εξελίξεις των τελευταίων εβδομάδων και, προπαντός, από την αλλαγή της στάσης της Γερμανίας, η οποία μοιάζει να έχει εγκαταλείψει την αμφιθυμία της του περασμένου φθινοπώρου και να παίζει πλέον εντίμως το παιχνίδι του ευρώ.

Αν οι υποθέσεις αυτές επαληθευτούν, τότε η πρόκληση για όσους ζούμε σε τούτη χώρα είναι τεράστια. Οχι βέβαια διότι η συμπεριφορά μας θα λειτουργήσει ως πρότυπο για τους Ευρωπαίους (αστεία πράγματα!), αλλά γιατί ενδέχεται να συμβάλει στη διαμόρφωση ενός καθοριστικού παράγοντα για την ανάκαμψη: της κατάστασης των πνευμάτων, δηλαδή του «κλίματος» στην Ευρώπη. Διότι, είτε το θέλουμε είτε όχι, σε μια περιοχή του κόσμου όπου αυτή την περίοδο τα γεγονότα εξελίσσονται με ιλιγγιώδεις ρυθμούς, το «παράδειγμα» της Ελλάδας μπορεί να έχει πολύ μεγαλύτερο ειδικό βάρος απ' ό, τι αφήνει να εννοηθεί το μέγεθός της.

Για μια ακόμη φορά στην ιστορία μας, δύο μεγάλα ρεύματα συγκρούονται σήμερα στην Ελλάδα, επικαθορίζοντας τη διαμάχη Δεξιάς-Αριστεράς: από τη μια βρίσκεται η σχολή της εσωστρέφειας και του εθνοκεντρισμού, που αποδίδει στους ξένους την ευθύνη για όλα μας τα δεινά, προβάλλοντας το πρότυπο του «περήφανου» και «ανάδελφου» έθνους. Τέμνοντας οριζοντίως ολόκληρο το πολιτικό φάσμα, το ρεύμα αυτό φρονεί ότι όλοι μας χρωστούν: από το Ναβαρίνο (1827) ως το Μνημόνιο (2010), Ευρώπη και ανθρωπότητα απλώς εξοφλούν ένα ληξιπρόθεσμο χρέος τους προς τον περιούσιο λαό. Εσχάτως, στους εκ παραδόσεως υποστηρικτές αυτού του ρεύματος - ανασφαλείς πολιτικούς, αρνητές του διαλόγου και οπαδούς της βίας και στα δύο άκρα του πολιτικού φάσματος- έχουν προστεθεί και μερικοί αναπάντεχοι σύμμαχοι, από τους οποίους, σε τέτοιες ώρες, θα περίμενε κανείς να ελέγχουν τις παρορμήσεις τους.

Στο άλλο στρατόπεδο βρίσκει κανείς τους «φωταδιστές» παλιάς και νέας κοπής, υποστηρικτές του συνταγματικού φιλελευθερισμού και των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Οι επίγονοι αυτοί του Κοραή - από τον Αλ. Μαυροκορδάτο και τον Χαρ. Τρικούπη έως τον Ελ. Βενιζέλο και τον Κων. Καραμανλή- επηρέασαν διαχρονικά καθοριστικότερα τις εξελίξεις, χάρη σε μια πολιτική «ανοίγματος» και διεθνών συμμαχιών, που δημιούργησε εν τέλει τη νεότερη Ελλάδα και την ενέταξε στο πιο περιζήτητο σπίτι του σύγχρονου κόσμου: την ενωμένη Ευρώπη. Αν και κοινωνικά μειοψηφικό, το ρεύμα αυτό κατόρθωσε να κυβερνήσει επί μακρότερο χρόνο, χάρη στον ρεαλισμό των ιστορικών ηγητόρων του, έναν ρεαλισμό που ο ελληνικός λαός είχε την ευφυΐα να επιβραβεύει.

Καθώς όλοι μας έχουμε μέσα μας έναν ευέξαπτο ανατολίτη και έναν ψυχρό ορθολογιστή, η γραμμή που χωρίζει τα δύο ανωτέρω στρατόπεδα δεν είναι πάντοτε ξεκάθαρη: και «ανίερες» συμμαχίες συνάπτονται μεταξύ των μεν και των δε και παντός είδους καιροσκοπισμοί εκδηλώνονται, μπερδεύοντας τα πράγματα. Παρά ταύτα, οι μεγάλες τάσεις είναι τελικά ευδιάκριτες και μόνον όσοι εθελουφλούν δεν τις βλέπουν.

Εχω τη βαθιά πεποίθηση ότι, για μιαν ακόμη φορά στη νεότερη ιστορία μας, τη μάχη θα την κερδίσει το ρεύμα της «ανοιχτής» κοινωνίας. Και τούτο, όχι μόνο διότι έχει καλλιεργήσει τις διεθνείς συμμαχίες του (σε αυτό η προσωπική συμβολή του σημερινού πρωθυπουργού είναι τεράστια), αλλά και γιατί αντιλαμβάνεται καλύτερα από τους αντιπάλους του τα σημεία των καιρών. Αρκεί βέβαια να αποφύγει επιπολαιότητες, αστοχίες και μέτρα ακραίας αναλγησίας. Αρκεί ακόμη να πείσει ότι οι μεγάλες ανατροπές που σήμερα συντελούνται δεν επιχειρούνται μόνο επειδή τις υπαγορεύει η τρόικα. Γίνονται γιατί ήταν καιρός να μπει τέρμα στο διεφθαρμένο κράτος, το πελατειακό πολιτικό σύστημα, την αδιαφάνεια και τα αδικαιολόγητα προνόμια ορισμένων.

Στο τελευταίο τεύχος της New York Review of Books δημοσιεύεται ένα βαθυστόχαστο άρθρο του Ορχάν Παμούκ, για «το ευρωπαϊκό όνειρο που ξεθωριάζει». Η Ευρώπη, για τον Τούρκο νομπελίστα, έχει χάσει την ακτινοβολία της μεταξύ άλλων γιατί δεν ξέρει πώς να αντιμετωπίσει τους φτωχούς και ανυπεράσπιστους που, από Αφρική και Ασία, αναζητούν άσυλο σ' αυτήν. Οι πυκνότερες περιπολίες στα σύνορα και οι φράχτες δεν αντιμετωπίζουν το πρόβλημα. Απλώς το μεταθέτουν. Αν οι Ευρωπαίοι θέλουν να διατηρήσουν τη θέση τους στον σύγχρονο κόσμο, διερωτάται ο Παμούκ, μήπως θα ήταν ρεαλιστικότερο, αντί να

παίρνουν παρόμοια μέτρα, να επιστρέψουν στις θεμελιώδεις αξίες, που κάποτε τους είχαν χαρίσει την παγκόσμια πνευματική πρωτοκαθεδρία;

Το άρθρο δημοσιεύθηκε στην Καθημερινή στις 6 Φεβρουαρίου του 2011.

* Ο κ. Νίκος Κ. Αλιβιζάτος είναι καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.